

ASPECTE LEXICALE ARHAICE ÎN TEXTUL BIBLIC ACTUAL

DANA-LUMINI A TELEOAC

Institutul de Lingvistic „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

București

1. Precizări preliminare

Cercetarea noastră îi propune prezentarea în paralel a patru versiuni biblice, cu circulație în epoca actuală: BO (1988)¹, BI (1980)², BP (1990)³, respectiv NTC (1992).

La fel ca și în cazul unor studii anterioare⁴, catalogarea unui fapt de limbă drept ‘arhaic’ s-a realizat prin luarea ca punct de reper a nivelului cult, literar al românei actuale; astfel, dacă un anumit termen (/o anumit form / un anumit sens) se utilizează astăzi în limba populară / regională, acesta a fost luat în considerare, în sensul că a fost inclus în inventarul particularităților definerii pentru limba textului bisericesc (actual), nivelul nostru de referință nefiind limba populară / regională, ci nivelul standard. Au constituit obiectul nostru de studiu o serie de fenomene lingvistice care, fără a fi definite drept ‘arhaice’ (‘arhaico-populare / regionale’), reprezintă particularități absente din româna literară actuală, varianta laică, constituindu-se deci în „marci lingvistice” relevante pentru identitatea textului bisericesc⁵.

¹ Versiune care reproduce de fapt ediția din 1982.

² Când privește *Biblia de la Ierusalim*, trebuie spus că, deși lipsit de orice indicație de validare din partea vreunei autorități ortodoxe (tipicul „tip rit/ cu bincuvântarea” urmat de numele unui arhiepiscop și de menționarea demnităților lui) și prezentând indiciile editării de către o societate protestantă, această versiune promovează un cod care sugerează o puternică tendință de înscriere în tradiția literaturii ortodoxe de limbă română, prin predilecția pentru cultivarea arhaismului, predilecție împinsă din nefericire până dincolo de caracteristicile autentice ale vechiului scris bisericesc românesc. Tocmai această deliberată opoziție pentru arhaism ne-a determinat să includem în comparație acest text, ca o modalitate de delimitare între diverse trepte de tradiționalism lingvistic.

³ Ediția din 1990 reprezintă o nouă versiune revizuită care a folosit ca text traducerea D. Cornilescu din anul 1921, inclusiv traducerea (versiune în limba franceză) din anul 1932, având drept original textul grecesc al *Septuagintei*, confruntat cu cel ebraic, dar și cu textul *Vulgatei* (Biblia după Chanoine Crampon); s-au folosit de asemenea *Noul Testament* și *Psalmii*, traducerea G. Cornilescu, T. Popescu și E. Constantinescu, tipărită în anul 1949 (cf. BP, *Notă*). Scopul acestei revizii a fost acela de a apropia cât mai mult traducerea existentă de „manuscrisele originale”, „într-o formă corectă și adaptată evoluției limbii române moderne [s. n.]” (cf. *ibid.*).

⁴ A se vedea, de exemplu, Teleoac (2008; 2010 și 2011).

⁵ În literatura religioasă se constată o tendință de creare a unui cod specific, în care nu regăsim neapărat fenomene propriu-zise arhaice (sau arhaico-populare), dar care reprezintă în mod evident rezultatul unei intenții arhaizante (în acest sens, am putut discuta, de exemplu, și despre a-

2. Arhaismele

Așa cum s-a putut desprinde din discuția anterioară, în studiul de față am considerat conceptul de „arhaism” într-o accepție mai largă, incluzând în investigația noastră și termeni, respectiv, sensuri arhaice conservate astăzi la nivel popular-regional (eventual, familiar). Inventarele delimitate cuprind în mare parte termeni laici, aspect aflat în concordanță cu obiectivul propus de noi, și care nu vizează investigarea terminologiei religioase românești, ci a gradului de specificitate a textului bisericesc actual, comparativ cu varianta laică a limbii¹.

2.1. Arhaisme lexicale

Această subclasă cuprinde atât termeni, cât și forme arhaice (mai exact, o serie de fonetisme arhaice). Prezentăm lista acestora în ordinea excerptării faptelor lingvistice din sursele citate *supra*, la 1.

2.1.1 Arhaisme lexicale propriu-zise

Am inclus aici termenii care caracterizează exclusiv nivelul *arhaic* al limbii române, fără a se regăsi în registrul popular / regional al limbii actuale:

jitni (arh.) „hambar” (BO 3:13; 6:26) / BP, BI, NTC: *grânar*; **a se pogori** (sl. *pogoriti*) (arh.) „a se coborî” (BO 3:16) / în celelalte versiuni: *a se coborî*; cf. și BI 24:17 / BO, BP, NTC: *a se coborî*; **sobor** (arh.) „consiliu (bisericesc)” (BI 5:22; 10:17; 26:59) / BP, BO, NTC: *sinedriu*, *sinedriți*; **altcum** (arh.) „altfel” (NTC 6:1) / BO, BI, BP: *altfel*; **fur** (arh.) „ho” (BO 6:20; 24:43) / în celelalte versiuni: *ho*; **dreg tor** (arh.) „funcționar” (BO 9:18; 9:23) / BI: *unul din frunța și sinagogii*; BP, NTC: *un mai-mare al sinagogii*; cf. și BO, BI 10:18, 27:2 / BP, NTC: *guvernator*; **dreg torie** (arh.) „funcție” (BO 24:51)²; **chit** (arh.) „balenă” (BI, BO 12:40) / BP: *pe tele cel mare*; NTC: *balenă*; **famen** (arh.) „bărbat castrat” (BI, BO, BP 19:12) / NTC: *eunuc*; **ocârnuitor** (arh.) „conducător” (BO 20:25) / BI: *domnitorii Neamurilor*; BP, NTC: *mai marii popoarelor*; **asin** (arh.) (BO 21:2) / în celelalte versiuni: *măgari*; **dajdie** (arh.) „impozit” (BO 22:19) / în celelalte versiuni: *bir* (arh., pop.) „tribut”; **zeciuial** (arh.) „dare anuală reprezentând a zecea parte din recolta de cereale, de vite etc.” (BO, BI, BP, NTC 23:23); **necurie** (arh.) „mizerie, necurie” (BO, BP 23:27) / BI, NTC: *necurie*; **zaraf** (arh.) „persoană care se îndeletnicea cu schimbul banilor; p.ext., c.m.tar” (BO, BI 25:27) / BP, NTC: *cei ce schimb banii*; **osârduitor** (arh.) „sârguincios” (BO 26:41) / în celelalte versiuni: *plin de râvnă*; **aprod** (arh.) „servitor” (BI 26:58) / în celelalte versiuni: *slugile, slujitorii*;

– compuse:

a binevesti (arh.) „a propovădui” (fapt de limbă izolat în textul ortodox, cf., de exemplu, BO 11:5) / BI: *a se propovădui* / BP, NTC: *a se predica*; **punere înainte** (arh.) „ofrandă” (BO, BP,

numitele „pseudoarhaisme”). În virtutea acestor considerații se va înțelege de ce, în aria investigației noastre, au intrat și o serie de termeni cu accepții specifice pe teritoriul religios.

¹ Vezi și Teleoac (2008: 6, 16); Teleoac (2009: 489).

² În celelalte versiuni au fost selectate modalități distincte de lexicalizare a aceluiași conținut, în care nu apare un eventual corespondent (sinonimic) al substantivului arhaic *dreg torie* (cf., de pildă, BP 24:51: „... îl va ține în două și îi va da partea împreună cu fărâncii” sau NTC 24:51: „... îl va pedepsi aspru și îi va face parte cu cei ipocriți”).

BI 12:4) / NTC: *ofrand* ; *împreun -r stignit* (arh.; izolat în BO, cf., de exemplu, BO 27:44) / în celelalte versiuni: *r stigni i împreun* .

2.1.2. Arhaisme lexicale conservate la nivel popular/ regional

Subclasa delimitată conține inclusiv unele forme arhaice etimologic neprefixate:

a se z misli (arh., reg.) „a se concepe” (BO, BI, NTC 1:20) / BP: *a se concepe*; *a se tâlcui* (arh., pop.) „a traduce” (BO 1:23) / BI 1:23: *t lm cit*; BP: *tradus*; NTC: *care înseamnă* ; *prunc* (arh., pop.) „copil” (BO, BI 2:8) / BP, NTC: *copil*; *prunc* apare, ce-i drept, mai rar, și în NTC (2:13), respectiv, în BP (21:16); *mreaĵ* (arh., pop.) „plasă de pescuit; năvod” (BI 4:18) / în celelalte versiuni: *năvod*; *cirt* (arh., pop.) „cantitate mică, frântură” (BO 5:18) / BP, BI: *frântură* ; NTC: *linioară* ; *iot* (arh., fam.) (BO 5:18; cf. și BP, BI, NTC); *pârâ* (arh., pop., reg.) „reclamant” (BO, BI 5:25) / BP, NTC: *potrivnic*; *m dular* (arh., pop.) „organ” (BO, BI, BP, NTC 5:29); *curvie* (arh., pop.) „via desfrânată”, *a preacurvi* (arh., pop.) „a trăi în desfrâu” (BI 5:32; 19:9) / BO: *desfrânare, a săvârși adulter*; BP, NTC: *desfrânare, a comite adulter*; *f r delege* (arh., pop.) „nelegiuire” (BO, BI, BP 7:23) / NTC: *nelegiuire*; *trudit* (arh., pop.) „chinuit” (NTC 11:28); *învârtoare* (arh., pop.) „împietrire” (BO 19:8) / în celelalte versiuni: *împietrire*; *a se învârtoare* (arh., pop.) „a se împietri, a deveni nemilos” (BO 13:15) / în celelalte versiuni: *a se împietri*; *junc* (arh., reg.) „bou sau taur tânăr nepus încă la jug”, *junc* (arh., reg.) „vac tânăr care nu a avut încă viel” (BI, BO, BP 22:4); *slov* (arh., pop.) „literă” (BI 22:20) / în celelalte versiuni: *inscripție*; *îndrăt* (arh., pop.) „înăpoi” (NTC 24:18); *a odrăli* (arh., pop.) „a înmuguri; a da naștere” (BO 24:32) / în celelalte versiuni: *a înfrunzi*; **forme etimologic neprefixate:** *a se spîmînta* (lat. **expavimentare*) (arh., pop.) „a se înspîmînta” (BI 9:8; cf. și BO 17:6); *a se junghia* (lat. *jugulare*) (arh., pop.) „a se înjunghia” (BO 22:4) / în celelalte versiuni: *au fost tăiate*.

2.1.3. Termeni cu forme arhaice

Majoritatea cuvărilor itoare a exemplurilor au fost consemnate în textul de la Ierusalim, versiune în care astfel de forme (unele, etimologic) sunt generalizate:

a se turbura (lat. **turbulare*) (arh.) „a se tulbura” (BI 2:3) / în celelalte versiuni: *a se tulbura*; cf. și *turburare* (BI 26:5) / *tulburare*; *deam nuntul*¹ (arh., reg.) „de-am nuntul” (BI 2:8) / în celelalte versiuni: (*cu*) *de-am nuntul, am nunt*; *ajli* (sl. *žaliti*) (arh., pop.) „a jeli” (BI 2:18); *pâne* (lat. *panem*) (arh., pop.) „pâine” (BI 4:3; 4:4) / în celelalte versiuni: *pâine*; *stra in* (arh., reg.) „strea în” (BI 4:5); *mâni* (lat. *manus*) (arh., reg.) „mâini” (BI 4:6); *întunerec* (lat. *intenebricum*) (arh., reg.) „întuneric” (BI 4:16; 6:23; 27:45); *supt* (lat. *subtus*) (arh., pop.) „sub” (BI 5:15; 5:21; 22:44,...); *neobicinuit* (cf. vb. *a obicinui* < *obicin* < sl. *oby in*) (arh.) „neobișnuit” (BI 5:44); *dinl untru* (lat. *de + in + illac + intro*) (arh., reg.) „din untru” (BI 7:15; 23:26, 23:27); *ivoi* (cf. magh. *sió*, dial. *siu, sivo*, după *puvoi*) (arh., reg.) „uvoi” (BI 7:25) / în celelalte versiuni: *râurile mari, uvoaiele*; *adineaori* (lat. *ad + de + in + illa + hora*) (arh., reg.) „adineaori” (BI 9:18); *în untru* (lat. *in + illac + intro*) (arh., reg.) „în untru” (BI 9:25; 23:25); *f râmîtur*² (arh., pop.) „firimitură” (BO, BP, NTC 15:27); BI: *f r mîtur* (arh.,

¹ Variant rezultat din *de-am nuntul*, prin influența analogică a lui *m runt*, cuvânt înrudit etimologic (atât *m runt*, cât și *am nunt* se raportează în ultim instanță la lat. *minus*).

² Derivat de la *f râm* ; forma actuală se explică, probabil, prin analogie cu *fir*.

pop.); *ro*¹ (arh., reg., pop.) „ro u” (NTC 16:2), dar cu determinări apare forma actuală (cf., de exemplu, NTC 16:3); *vecinic* (cf. sl. *v in*) (arh., pop.) „ve nic” (BI 19:29) / în celelalte versiuni: *ve nic*; *a trimete* (arh., fam.)² „a trimite” (BI 22:3); *mint*³ (arh., pop.)⁴ „ment ” (BI 23:23).

La listele prezentate mai sus se adaugă și un anumit număr de termeni care desemnează **realități specifice universului spațio-temporal evocat în Noul Testament (arhaisme istorice)**:

sinedriu (ngr. *synédhrion*) „tribunal penal la vechii evrei”, *sinedrist* (bis.) „membru al sinedriului” (BP, BO, NTC 5:22; 10:17; 26:59) / BI: *sobor*; *didrahm* (ngr. *didrahmī*) „impozit (echivalând cu 200 de drahme) plătit de orice israelit ajuns la 20 de ani, pentru trebuințele cultului și slujba Templului” (NTC 17:24) / BI, BO: *dare*; BP: *tax*; *statir* (gr. *statēr*) „veche monedă grecească, care a circulat și în Iudeea, pe vremea lui Iisus” (BO 17:27) / BP, NTC: *moned*; BI: *rubl*; *irodian*⁵ (arh., bis.) „reprezentant al unei secte din vremea lui Irod” (BO, BP, BI 22:16) / NTC: *irodieni*; *talant* (sl. *talantu*, gr. *tálanon*) „(în Grecia antică) monedă (de aur sau argint) de diferite valori” (BO, BI, BP, NTC 25:16).

Textul biblic, în special cel tipărit la Ierusalim, conține și o serie de forme doar în aparență arhaice, pe care le-am denumit **pseudoarhaisme**. În realitate, astfel de forme nu apar în textele vechi, neavând justificare fonetică istorică (nu ilustrează în mod real legi fonetice de evoluție). În unele situații este vorba despre *fonetisme analogice*, mai exact despre neologisme modelate greșit după o serie de forme moștenite; de exemplu, *înteres* [/iînteres < it. *interesse*, rus. *interes*, germ. *Interesse*], în care *in* a fost analizat incorect ca prefix și asimilat cu afixul moștenit *în* (cf. BI 15:39). În alte cazuri, termeni vechi sunt încadrați arbitrar într-o altă clasă morfologică decât cea care îi aparține în realitate (cf. *batjocorât/batjocorit*: formă rezultată prin „trecerea” verbului *a batjocori* în categoria celor de conj. a IV-a terminate în -î; cf. BI 20:19).

2.2. Arhaisme semantice și alte sensuri specifice textului religios

2.2.1. Sensuri arhaice propriu-zise

Este vorba despre accepții care nu se regăsesc la nivelul popular/regional al românei actuale:

¹ Dublet fonetic al lui *ro u*. O astfel de formă se conservă, de exemplu, în basmele românești (populare sau culte); a se vedea, de exemplu, *Povestea lui Harap Alb* (personajul Împăratul Ro).

² De fapt, o formă intermediară între cea etimologică (*tr mite*, *tr mete*) și cea actuală.

³ De fapt, dublet etimologic (explicabil prin sl. *m ta*, gr. μ sau moștenit din lat. *menta*) al lui *ment* (lat. *mentha*, fr. *menthe*) (CDER: 5311).

⁴ Cf. numeroasele compuse din terminologia fitonimică populară: *mintă-calului*, *mint-de-câmpuri*, *mint-slbatic*, *mint-de-grdin*, *mint-moldovenească*, *mintă-lângorii* ș.a. (MDA III, 2003).

⁵ În textul biblic apare pl. *irodiani*, cu aplecat în poziție moale (un fonetism arhaic).

neamuri (arh.) „p gâni; popoare necre tine” (BO 6:7) / în celelalte versiuni: *p gâni*(BO, BI 6:32; BP, BI 10:18; 20:19); *acoperemânt*¹ (arh.) „acoperi ” (BI 8:8) / în celelalte versiuni: *acoperi* ; *a pierde* (arh.) „a distruge, a omorî; a exclude posibilitatea de mântuire din perspectiv cre tin ” (BP, BI, BO 10:28; 21:41; NTC 12:14); *lucrare* (arh.) „fapt , activitate” (BI, BP 11:2) / BO, NTC: *fapte*; *a fi învoit* (arh.) „a fi permis” (NTC 12:2; 12:10; 19:3; 22:17); *sminteal* (arh.) „abatere, gre eal , p cat” (BO 16:23) / în celelalte versiuni: *piatr de poticnire / prilejuri de poticnire / p c tuire*; *rubl* (arh.) „nume dat în trecut monedelor str ine de argint” (BI 17:27) / BO: *statir*; BP, NTC: *moned* ; *r pire* (arh.) „pornire nest pânit ; cupiditate” (BO, BI 23:25) / BP: *neorânduial* ; NTC: *jaf*; *a cerceta* (arh.) „a îngriji” (BO 25:36); NTC: *a c uta de cineva* (arh., pop.) / BP, BI: *a vedea pe cineva*; *leg mânt* (arh.) „religie cre tin ”, în contexte cu determinarea *cea nou* (BP, BI 26:28).

2.2.2. Sensuri arhaice conservate la nivel popular/regional

Cele mai multe dintre exemplele consemnate pentru această subclasă au fost excerptate din textul ortodox (BO):

lumin (arh., pop.) „lumânare” (BI, BP 5:15) / BO: *f clie*; NTC: *candel* ; *carte* (arh., pop.) „scrisoare” (BO, BI 5:31; 19:7) / BP: *scrisoare*; NTC: *act (de desp r ire)*; *sl b nog* (arh., reg.) „infirm” (BO, BI 8:6) / BP, NTC: *paralitic, paralizat*; *popor* (arh., pop.) „colectivitate de enoria i” (BO, BP 9:35); BI: *norod*; *sminteal* (arh., pop.) „obstacol” (BO 18:7) / în celelalte versiuni: *piatr / prilejuri de poticnire/ p c tuire*; *poftit* (arh., fam.) „invitat” (BI, BO 22:3) / BP, NTC: *invita i*; *g tit* (arh., pop.) „preg tit” (BO 25:41) / în celelalte versiuni: *preg tit*; *lege* (arh., pop.), în contexte cu determinarea *cea nou* (BO 26:28); *grai* (arh., pop.) „vorb , felul specific de a vorbi al cuiva i con inutul celor rostite” (BO 26:73) / în celelalte versiuni: *vorb , vorbire*; *pre uit* (arh., pop.) „pe capul c ruia a fost pus un pre ” (BP, BI, BO 27:9); *a pecethui* (arh., pop.) „a închide, a z vorî” (BO, BI 27:66) / BP, NTC: *a sigila*.

2.2.3. Semantisme specifice textului bisericesc

Sunt aspecte ce pot fi vizualizate ca argumente ale independenței variantei bisericești față de cea laică. Problema a fost discutată și ilustrată de noi cu exemple, printre altele, și în studiile consacrate limbii *catehismului* (Teleoacă 2008: 54).

întoarcere (bis.) „(po)c în , convertire” (NTC 3:11) / în celelalte versiuni: *poc in* ; cf. *i a (nu) se întoarce* (bis.) „a (nu) se (po)c i” (NTC 11:20) / în celelalte versiuni: *a (nu) se poc i*; *a c dea înaintea cuiva* (în special, înaintea unei divinități), *a se arunca înaintea cuiva/ cu fa a la p mânt* (bis.) „a îngenunchea, a se supune” (NTC 2:11; BO, BP, BI 4:9); *lege* (bis.) „religie mozaică” (BO, BI, BP, NTC 5:18); *a se smeri* (bis.) „a avea o atitudine plină de umilință, izvorâtă din credință” (BO, BI, BP, NTC 18:4; 23:12); *a se sminti întru cineva* (bis.)² „a se îndoi de cineva, a contesta pe cineva; a renega pe cineva (în speșă, pe Iisus)” (BO 26:31) / BP, BI: *a g si pricin de poticnire*; NTC: *a se scandaliza*.

¹ De fapt, este și o variantă arhaică (cf. forma actuală *acoper mânt*), corespunzătoare toare fazei celei mai vechi a flexiunii verbului *a acoperi* (Zamfir 2005: 207 .u.).

² Structură lexico-gramaticală cu tradiție în limba română, fiind atestată în *Noul Testament de la B Igrad*, 1648, precum și în *Biblia de la 1688 (Corpus electronic)*. *A se sminti întru* cunoaște ocurerile și în texte laice, în care dezvoltă înșă o altă semnificație, anume cea din româna actuală: *a se sminti întru* „a-și pierde mințile” (a se vedea, de exemplu, Maior, S.I., ap. *Corpus electronic*).

2.2.4. Arhaisme semantico-gramaticale

Aceste fapte de limbă arhaică sunt cel mai bine reprezentate în textul ortodox (BO):

casnici (s.m. pl., arh.) „persoane care locuiesc împreună într-o casă, formând o familie” (BO 10:25) / în celelalte versiuni: *cei din casa Lui*; *a hot rî cuiva ceva* (arh.) „a porunci” (NTC 12:16; 16:20; 26:15) / în celelalte versiuni: *a porunci*; *a îng duî pe cineva* (arh., pop.) „a pui pe cineva” (BO, BI 18:29) / BP, NTC: *a fi rbd tor*; *a c uta la* (arh.) „a privi la, a fi interesat de ceva/ cineva” (BO, BP, BI 22:16) / NTC: *a se uita*; *a c uta de cineva* (arh., pop.) „a se îngriji de cineva” (NTC 25:36); *argin i* (arh., arg.) „bani (din argint)” (BO, BI, BP, NTC 26:15; 27:5).

3. Termeni populari-regionali

Am inclus aici și unele *forme* populare, precum și termeni specifici registrului *familiar*, nivel circumscris de regulă sferei ‘popularului’ (Florescu 2005: 13).

a t m dui (pop.) „a vindeca” (BO, BI 4:23) / BP, NTC: *a vindeca*; *a lep da* (pop.) „a arunca” (BP, BI 5:30) / BO, NTC: *a arunca*; cf. și refl. *a se lep da (de sine)* (pop.) „a renunța la sine” (BO, BI, BP 16:24); *trup* (pop.) „corp” (BP, BI, BO 6:22; 26:27) / NTC: *corp*; *altminterea* (pop.) „altminteri” (BO 9:17) / în celelalte versiuni: *altfel*; *a gr i* (pop.) „a vorbi” (BO 9:33; 10:23; 23:36) / în celelalte versiuni: *a vorbi*, *a spune*; *maic* (pop.) „mamă” (BI 19:12) / în celelalte versiuni: *mamă*; *a(- i) tocmî* (pop.) „a(- i) angaja” (BO, BI, BP, NTC 20:1); *a mînea* (pop.) „a rămâne, a poposi” (BI 21:17) / în celelalte versiuni: *a r mîne*; *curv* (pop.) „femeie de moravuri ușoare” (BI 21:31) / BP: *prostituat*; BO, NTC: *desfrânat*; *blid* (pop.) „strachin” (BO, BI 23:25; 26:23) / BP, NTC: *farfurie*; *a dichisi* (fam.) „a împodobi” (NTC 23:29)¹ / în celelalte versiuni: *a împodobi*; *alocurea* (pop.) „alocuri” (BI 24:7); *a se boci* (fam.) „a plânge tare” (BP, BI 24:30) / BO, NTC: *a plânge*; *a z bovi* (pop.) „a întârzia” (BI 24:48; 25:5); *a osândi* (pop.) „a pedepsi” (BO, BI 27:3) / BP, NTC: *a condamna*.

4. Exprimarea perifrastică²

Această caracteristică lingvistică – care se constituie, în opinia multor lingviști, ca expresie a „adeveratei bogății a unei limbi” (Hristea 1984: 134) – este foarte bine reprezentată nu numai în textul biblic, ci, așa cum am avut ocazia să constat, și în alte tipuri de texte bisericești, de exemplu în catehism (Teleoacă 2008: 39–42). Preferința pentru perifrază (în detrimentul cuvântului simplu) – explicabil (și) prin valențele evocative, plastice ale acestui tip de structură lingvistică (Teleoacă 2008: 40) – a fost vădită adesea ca o tendință populară. Astfel, Lăzăreanu (1999: 223, 234) remarcă încă de la sfârșitul sec. al XIX-lea predilecia limbii populare spre „materializare” (realizată atât la nivel lexical, cât și frazeologic), în opoziție cu „abstracțiunea” cultivată de limba literară, în timp ce Ch. Bally (1951 [I]: 47) atribuia locuțiunii „une plus grande force” în comparație cu termenul simplu corespunzător

¹ Termenul total neinspirat în acest context: caracterul mult prea familiar al verbului în discuție vine în contradicție cu solemnitatea actului care se cerea a fi exprimat în acest verset.

² Inventarul nostru include structuri cu un grad mai mic sau mai mare de sudur; am optat pentru preșterea în inventar a unor construcții cu un statut locuțional mai puțin pregnant, simptomatice fiind preferința textului bisericesc pentru structuri mai complexe, anume perifrastice.

semantic acesteia. Fl. Dimitrescu (1958: 159) vorbește despre „locu iuni indigene”, „descompuneri” ale termenului simplu, apărute ca o reacție a spiritului popular împotriva cuvintelor cu sens abstract¹. O sursă de ‘concrete’ este, implicit, de ‘expresivitate’, dar și de ‘motivare’ a raportului semantic, este identificat de D. Irimia (1999: 99), printre altele, în „dezvoltarea de expresii în locu iuni, cu originea, în general, într-un proces metaforic”.

Expresiile înregistrate de noi în textul biblic contemporan au, în multe dintre situațiile consemnate, iz arhaic-popular, nelipsind însă nici o serie de structuri manieriste, artificiale, forate, neconforme spiritului limbii române (unele sunt rezultatul contaminării între două / mai multe construcții cu circulație reală în limba română, altele reflectă în mod evident intenția arhaizantă specifică textului bisericesc). Semnalăm, de asemenea, și structurile specifice limbii bisericești.

4.1. Perifraze verbale

a lua în tiin are (arh., livr.) / *a fi în tiinat* (BO 2:12); *a lua porunc* (arh.) / *a i se porunci* (BO 2: 22); *a face drept(e)* / *a netezi* (BO, NTC 3:3); *a ie i la cineva* (fam.) / *a întâmpina* (BO 3:5); *a se lua pe urma cuiva*² / *a urma (pe cineva)* (NTC 4:25); *a s lta de veselie* (pop.) / *a exulta* (BP 5:12); *a pune sub obroc/ bani*³ (arh., fig.) / *a ascunde* (BO, BI, BP, NTC 5:15); *a se pune la învoial*⁴ / *a conveni* (NTC 5:25); *a avea demon* (bis.) „a fi posedat de dracul” (BO 9:32); *a nu duce grij* (pop.) / *a nu se îngrijora/ îngriji* (BO 6:31); *a se da pe deasupra/ a se aduga* (BP, BI 6:33); *a lucra f r delege(a)* (arh., pop.) / *a p c tui* (BI, BP, BO 7:23); *a da (a c dea) ploaia/ a ploua* (BO, BI, BP, NTC 7:25); *a zice cu cuvântul* (arh., preios) / *a vorbi* (BO 8:8); *a da putere/ a împuternici* (NTC 10:1); *a da la moarte* (arh.) / *a omorî* (BO, BI, BP, NTC 10:21); *a da pe seam (cuiva ceva)* (arh.)⁵ / *a însrcina (pe cineva cu ceva)* (NTC 11:27; 25:20); *a ine sfat* (pop.) / *a se sf tui*; *a complota* (BO, BI, BP, NTC 12:14); *a da de veste/ a vesti* (NTC 14:12); *a se lua pe jos pe urma cuiva/ a urma (pe cineva)* (NTC 14:13); *a face socoteal* / *a se socoti* (BP 18:23); *a nu face + vb. conjunctiv* (fam.)⁶ „a nu avea rost să ...” (NTC 19:10); *a da m rturie* (arh.) / *a m rturisi* (NTC 19:18; 23; 23:30); *a da pieirii* (arh.) / *a ucide* (NTC 22:7); *a prinde cu vorba (prin cuvânt, în cuvânt/ vorb)* / *a p c li, a ademeni* (BO, BI, BP, NTC 22:15); *a ridică urma (i)* (livr., biblic) / *a procrea* (BO, BP, BI 22:24); *a da tâ* (pop.) / *a al pta* (BI 24:19); *a face parte cuiva cu (alt)cineva* (arh., pop.) / *a reuni* (NTC 24:51); *a se face strigare* (pop.) / *a se striga* (BO 25:6); *a pune în nego/ a investi, a valorifica* (BP, BI 25:16); *a-i fi (cuiva) necaz (de ceva, pe cineva)* (pop.) / *a se mânia* (BI 26:8); *a face sup rare cuiva* (arh., pop.) / *a sup ra (pe cineva)* (BO, BI, BP, NTC 26:10); *a da semn/ a avertiza, a preveni, a în tiina* (BO, BI, BP, NTC

¹ Într-o serie de situații, în cazul locu iunilor verbale (unitățile frazeologice discutate de autoarea citată), se pare că verbele sunt anterioare formelor substantivale din locu iuni (Dimitrescu 1958: 160); cu toate acestea, „opiuinea” a fost pentru structura perifrastică, iar nu pentru cuvântul simplu, mai vechi în limbă.

² Structură forată, artificială, rezultat, probabil, al contaminării între *a se lua după cineva* și *a pleca/a o lua pe urma/ urmele cuiva*. Cf. și *infra*, *a se lua pe jos pe urma cuiva*.

³ Cf. *obroc/ oboroc* (sl. *uboruku*) (arh.) „măsură de capacitate pentru cereale”, „vas mare de formă cilindrică, larg la gură, care servește ca unitate de măsură pentru cereale sau pentru păstrarea și transportul acestora” (DEX). Această semnificație apare și în cazul lui *bani* < bg. *banica*.

⁴ Structură reprezentând rezultatul contaminării între *a se pune de acord* și *a c dea la învoial*.

⁵ Cf. și utilizarea nearticulată a subst. *seam*, un fapt arhaic de morfologie.

⁶ Structură specific orală, puțin adecvată într-un text religios (biblic).

26:48); *a trimite verb* (arh., pop.) „a anun a (pe cineva prin altcineva)” (NTC 27:19); *a arunca sor i* (arh.) „a trage la sor i” (BO, NTC 27:35).

4.2. Perifraze substantivale

pu in credincios – de fapt, o litot pentru „necredincios, p gân”, utilizat cu valoare substantival în textul biblic (BI, BP, BO 6:30; 8:26); cf. i *pu in credin* „necredin ” (BI, BO 17:20; NTC 6:30); (s)*curgere de sânge* (arh., pop.) / *hemoragie* (BO, BI, NTC 9:20) / BP: *hemoragie*; *fiu al nun ii* (biblic, livr.) / *nunta* (BO 9:15); *st pân de cas* / *gospodar, proprietar* (BO 21:33); *schimb tor de bani* (arh., pop.) / *c m tar* (BO, BI, BP, NTC 21:12).

4.3. Perifraze cu valoare adjectival

curat cu inima (bis.), *cu inima curat* / *cinstit, onest, moral* (BO, BI, BP, NTC 5:8); *în ascuns/ tainic, criptic* (BO, BI, BP, NTC 6:6); (*mai*) *pe sus de* „mai presus de” / *superior*: o structur perifrastic artificial , pseudoarhaic (BI 10:24); *de mare pre* / (*foarte*) *scump* (BO, NTC 26:7); *plin de râvn* / *zelos, osârduitor* (BP, BI: 26:41).

4.4. Perifraze adverbiale

mi carea în spa iu: *pe cale* (/ *pe drum, în cale*), structur arhaico-popular prezent i în basme¹ (BO 8:28; 21:8) / în celelalte versiuni: *pe drum*;
exprimarea aproxima iei: *ca la* + **numeral cardinal** (arh., pop.) (BO, BI, NTC 14:21) / BP: *în jur de*; (*pe*) *la* + **numeral ordinal** + **subst. veghe/ straj** , expresie arhaic decodabil prin cunoa terea semnifica iei pe care substantivele *straj* / *veghe* o aveau în româna veche, i anume „fiecare dintre cele patru unit i de timp în care se împ r ea noaptea (potrivit cu schimbarea str jerilor); interval de timp cât f cea de straj un osta ”² (NTC 14:25, cf. *pe la a patra veghe a nop ii*; cf. i BP, BI, BO 24:43: *la ce straj din noapte*).

5. Considera ii finale

În ansamblu (luând în considera ie toate cele patru versiuni biblice), num rul **arhaismelor lexicale** este de cca 70 (termeni i fonetisme arhaice), dintre care mai mult de jum tate sunt p strate popular-regional: *a se z misli, a tâlcui, prunc, întunerec, mrea j , cirt , slov , pârâ , m dular, curvie, trudit, ro , învârto are, a se învârto a, junc, mint , înd r t, a odr sli .a.*

Din punctul de vedere al distribu iei arhaismelor lexicale în versiunile biblice antrenate în discu ia noastr , remarc m bogata reprezentare a acestora în textul ortodox, dar i în cel de la Ierusalim, cu men iunea c acesta din urm con ine un num r foarte mare de *fonetisme arhaice*. Astfel, în versiunea de la Ierusalim, din totalul termenilor consemna i, numai 24 sunt arhaisme lexicale (cf. *iot , prunc, m dular, zeciual , a se z misli, chit, pârâ , dreg tor, zaraf, a se sp imânta, a se pogorî .a.*), restul reprezentând forme arhaice, neilustrative

¹ Cf. „îns *pe cale* fiind i silind s ajung , calul zise fetei...” (Ispirescu, ap. N DU).

² Iudeii au împrumutat de la romani obiceiul de a împ r i noaptea în patru veghi sau str ji, fiecare de trei ore, între apusul i r s ritual soarelui.

propriu-zis pentru arhaicitatea de la nivel lexical, ci pentru cea fonetic sau, în orice caz, fonetico-lexical .

BP și NTC conțin un număr egal de arhaisme, anume 14, practic mai puțin de jumătate față de numărul consemnat pentru BO, aspect semnificativ cât privește gradul de arhaicitate specific pentru fiecare dintre cele patru versiuni luate în discuție, într-un studiu comparativ.

Relevanța elementului **arhaic-popular** în textul bisericesc actual, în speță biblic, se susține și mai pregnant prin luarea în discuție inclusiv a cuvintelor/ formelor consemnate în textul bisericesc actual și care figurează în lucrările lexicografice consultate (exclusiv) ca populare sau/ regionale. În marea majoritate a situațiilor este vorba despre unități lexicale cu **vechime mare** în limbă, așa cum demonstrează, pe de o parte, etimonul acestora, pe de altă parte, atestarea lor în primele texte românești scrise: *a t m dui*, *a lep da*, *a gr i*, *maic*, *a(- i) tocmi* .a. (exemple bogat reprezentate în BI și în BO).

Arhaicitatea la nivel semantic este mai puțin marcată în textul biblic actual, comparativ cu cea lexicală. Multe dintre sensurile arhaice se regăsesc în egală măsură în româna populară / regională actuală; sunt relevante, în acest sens, accepțiunile unor termeni ca: *popor*, *lumin*, *carte*, *slăbănoș*, *sminteală*, *poftit*, *gătit*, *preuit*, *a pecetlui* .a. Numărul cel mai mare de semantisme arhaice a fost consemnat pentru BO, dar și pentru BI.

În sprijinul conservatorismului lingvistic al textului biblic actual vin și numeroasele exemple consemnate la 4. Unitățile frazeologice excerptate de noi se distribuie aproximativ în mod egal în cele patru versiuni biblice, cu observația preferinței marcate a versiunilor ortodoxă și catolică pentru locuțiunile conotative arhaice sau/ regionale.

Cum s-a putut constata, în corpusul nostru, cel mai bine reprezentate sunt perifrazele verbale¹, construite în special în jurul unui centru verbal de origine latină, *a da*, *a face*, *a pune* și *a lua* fiind verbe cu o remarcabilă „forță generatoare” la nivel frazeologic². Locuțiunile care au ca centru unul dintre verbele enumerate „detaliază” (în terminologia de la Fl. Dimitrescu (1958)) ideea cuprinsă în verbul „substituit”, aspect susținut de structura frazeologismului respectiv, care include unul dintre aceste verbe copulative speciale, respectiv un substantiv din aceeași familie lexicală cu verbul înlocuit: *a da ploaia/ a ploua*, *a da putere/ a împuternici*, *a da la moarte / a omorî*, *a face socoteală / a socoti*, *a da mărțurie/ a mărțurisi*, *a se face strigare / a se striga*, *a face supărătoare cuiva / a supăra pe cineva* etc. Aceleiași tipări se poate circumscrie și un corpus de structuri frazeologice în care substantivul (din componența locuțiunii respective) este precedat de o prepoziție, fiindcă acest aspect s-ar putea fi un „obstacol” în echivalarea structurii respective cu verbul simplu, corespunzător semantic și din aceeași familie lexicală cu substantivul respectiv: *a se pune la învoială / a se învoi*, *a se lua (pe jos) pe urma cuiva / a urma pe cineva*, *a da de veste / a vesti*. Exemplele furnizate de textul biblic conțin și alte tipuri structurale: **a.** tipar numai în aparență identic cu cel menționat anterior (structuri care includ unul dintre „verbele-unelte”, în construcția „verb + substantiv”, dar fiind posibilă echivalarea despre care am discutat): *a lua poruncă* „a primi poruncă” (iar nu „a porunci”); *a lua în tiință are* „a primi în tiință are, a fi în tiință at” (iar nu „a în tiință a”); **b.** tipar distinct: *a ieși la cineva* „a întâmpina”; *a avea demon* „a fi îndrăcit” .a.

Varietatea tiparelor consemnate este și ea un argument al preferinței marcate a limbii textului bisericesc (biblic) pentru exprimarea perifrastică [în ultim

¹ Sunt, de fapt, frazeologismele care constituie cel mai bogat inventar în limba română și nu numai (Munteanu 2007: 110).

² Verbe de genul celor menționate mai sus sunt numite de Fl. Dimitrescu (1958: 89) „unelte gramaticale de un tip special”, putând fi asemănați, într-o anumită măsură, cu verbele copulative.

instanță, în acord cu un tipar arhaic, cu conservări la nivel popular]: fie că o expresie sau alta are sau nu un corespondent verbal (echivalent semantic cu aceasta și apar înând aceleiași familii lexicale ca și substantivul din locuțiunea respectivă), „se optează” pentru structura mai complexă. Relevanța acestui fenomen este cu atât mai mare cu cât aspectul menționat are în sprijinul său ocurențele relativ numeroase ale unor astfel de structuri, în textul biblic actual.

„Opțiunea” textului biblic pentru locuțiuni (în speță, verbale) s-ar putea explica și dintr-o perspectivă tipologică. Astfel, există limbi care preferă *structurarea nominală* a realității și limbi care o preferă pe cea *verbală*. Așa cum au arătat specialiștii¹, în primul tip s-ar încadra româna veche, ca o continuatoare a latinei populare, unde existau multe asemenea locuțiuni. Multitudinea de structuri perifrastice (verbale) în componența cororă într-o locuțiune substantiv – structuri ocurente în textul biblic actual – constituie și ea un argument în sensul preferinței românei (vechi) pentru organizarea nominală² a realității.

SURSE

- BI = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, Ierusalim, Societatea Biblică, 1980.
BO = *Biblia sau Sfânta Scriptură* (tip rit sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul B.O.R., cu aprobarea Sf. Sinod), București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1988.
BP = *Biblia sau Sfânta Scriptură. Vechiul și Noul Testament*, Gute Botschaft Verlag, Dillenburg, Germania, 1990 (ed. I:1989).
CDER = Ciornescu, Al., 2007, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O.
DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. Conducătorii lucrării: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
MDA = *Micul Dicționar Academic*, București, Editura Univers Enciclopedic, vol. II (D–H), 2002; vol. III (I–Pr), 2003.
NDU = *Noul Dicționar Universal al limbii române*, București, 2006, Editura Litera Internațional.
NTC = *Noul Testament* [tradus și adnotat de Pr. Dr. Emil Pascal], [ediția a patra], Paris, 1992, Éditions du dialogue, Société d'Éditions Internationales.
Corpus electronic = Corpus electronic de texte românești (proiect în curs la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București).

BIBLIOGRAFIE

- Bally, Charles, 1951, *Traité de stylistique française* (troisième édition), vol. I, Genève, Librairie C.Klinksieck (première édition: 1909).
Coseriu, Eugeniu, 1977, *Principios de semántica estructural*, Madrid, Editorial Gredos.
Coseriu, Eugeniu, 2004, *Extras din „Fonetica și Dialectologie”*, XX–XXI, 2001–2002, p. 5-192, București, Editura Academiei Române.

¹ Vezi, de exemplu, C. Munteanu (2009: 185), care explică preferința limbii române vechi pentru locuțiuni și din perspectivă tipologică. Aspectul fusese semnalat anterior de E. Coseriu (2004: 100), care atrage atenția asupra individualizării limbii române în context romanic și prin preferința marcată a limbii noastre pentru exprimarea perifrastică, acolo unde Occidentalul romanic utilizează termenul simplu.

² E. Coseriu (1977: 130) vorbește despre o tendință spre „substantivare”, detectabilă în unele limbi, care recurge în mod regulat la substantive, în situațiile în care alte idiomi „optează” pentru adjectiv.

- Dimitrescu, Florica, 1958, *Locu iunile verbale în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Florescu, Cristina, 2005, *Considerații cu privire la limbajul familiar românesc*, București, Editura Academiei Române.
- Hristea, Theodor, 1984, „Introducere în studiul frazeologiei”, în Theodor Hristea (coord.), *Sinteze de limba română* (ediția a III-a), București, Editura Albatros, p. 134–160.
- Irimia, Dumitru, 1999, *Introducere în stilistică*, Iași, Polirom.
- Munteanu, Cristinel, 2007, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Pitești, Editura Independența Economică.
- Munteanu, Cristinel, 2009, „Frazeologia în primele texte literare românești”, *Limba română*, Chișinău, anul XIX, nr. 9–10, p. 184–192.
- ineanu, Lazăr, 1999, *Încercare asupra semasiologiei limbii române (Studii istorice despre tranziția sensurilor)*, Timișoara, Editura de Vest (prima ediție: 1887).
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2008, *Limbajul bisericesc actual între tradiție și inovație*, București, Editura Academiei Române.
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2009, „Aspecte morfosintactice în textul catihetic actual”, în Nicolae Saramandă, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (eds.), *Lucrările celui de al doilea Simpozion Internațional de Lingvistică, București, 28–29 noiembrie 2008*, Editura Universității din București, p. 489–501.
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2010, „Observații asupra vocabularului a două texte contemporane de rugăciune”, comunicare la cel de-al patrulea Simpozion Internațional de Lingvistică, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, 5–6 noiembrie 2010.
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2011, „Arhaic și popular în textul actual al rugăciunii”, în Rodica Zăfăruș, Camelia Ureanu, Helga Bogdan Oprea (eds.), *Limba română: ipostaze ale variației lingvistice*, București, Editura Universității din București, p. 209–217.
- Zamfir, Dana-Mihaela, 2005, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București, Editura Academiei Române.

ARCHAIC FEATURES IN THE MODERN BIBLICAL TEXT (CONCERNING SOME LEXICAL PHENOMENA)

(Abstract)

Our study aims to a parallel presentation of a certain number of modern biblical versions (having a concrete application in Matthew's Gospel) in Romanian. Its purpose has been especially to establish, through a comparison between the three most important Christian confessions, in what measure the tradition and the innovation coexist in the modern biblical text. We have meant also a definition of the modern church language in its relation with the common language. We have included in our research not only the purely archaic lexical items, but also a number of facts which are not properly speaking archaic, neither popular/ dialectal, but are non-standard and therefore peculiar to the modern church language. We intend to develop that problem in a future approach of the lexical innovations contained in the modern Romanian version of the Gospel.